

DATE PRIVIND PROCESUL DE NEOLITIZARE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

EUGEN COMȘA

Începuturile epocii neolitice sînt tot mai intens studiate de specialiștii din sud-estul Europei. Prin eforturile deosebite ale arheologilor, treptat limita inferioară a epocii a fost „împinsă“ tot mai înapoi în timp. Astfel, de exemplu, decenii la rînd s-a considerat că în sud-estul României epoca neolitică a început prin viețuirea comunităților culturii Boian. Săpăturile arheologice din ultimele trei decenii au dus la descoperiri deosebit de importante, ceea ce a permis definirea în aceeași zonă a țării noastre a unor culturi neolitice mult mai vechi decît cultura amintită, așa cum sînt (pînă acum) culturile : Criș, cu ceramică liniară și Dudești.

Prin cercetările din ultimii ani s-au ridicat probleme noi însemnate legate direct de etapele de început ale epocii neolitice pe teritoriul actual al României și evident din unele ținuturi învecinate.

În cadrul procesului de neolitizare a populației de pe întinsul patriei noastre trebuie deosebite două perioade principale :

1) Din datele de care dispunem despre epoca mezolitică rezultă că pe teritoriul României sînt reprezentate, în perioada de sfîrșit a epocii, trei grupuri de populație, cu origini și evoluție istorică deosebită :

a) Comunitățile culturii Schela Cladovei, care-și duceau traiul de-a lungul Dunării în sudul Banatului și în vestul Olteniei¹.

b) În nord-vestul țării viețuiau comunități tardenoisienne cu unelte de silex și obsidiană prezentînd analogii evidente în complexele similare din Europa Centrală².

c) În Moldova, Dobrogea, estul Munteniei și în sud-estul Transilvaniei sînt documentate comunitățile tardenoisienne cu inventar specific grupelor din vestul și nordul Mării Negre³.

Toate aceste grupuri de populație (de vînători, culegători și de pescari), aflate pe diferite trepte de evoluție culturală reprezintă în ținuturile noastre fondul vechi local, diferențiat, pe care s-au greșat (cu timpul, succesiv) elementele neolitizării. Ele s-au manifestat — fapt semnificativ — mai întîi în domeniul activității economice. Ne referim la observațiile făcute de

specialiști din domeniul paleofaunei, care studiind oasele de animale, strânse cu deosebită grijă, din așezările comunităților culturii Schela Cladovei, au constatat o preferință pentru anumite specii și vînarea sau creșterea numai a anumitor categorii de vîrstă⁴. Cu timpul, în aceeași zonă, s-a început îmblînzirea și domesticirea unor animale. Analizele sporopolinice asupra unor probe provenite din mai multe complexe de tip Schela Cladovei au dus la concluzia că acei oameni au cunoscut gramineele și după toate probabilitățile au început să cultive — pe scară redusă — cerealele⁵, folosind unelte de corn de cerb de tipul săpăligilor și unele unelte de piatră șlefuită⁶.

Se cuvine subliniat că manifestări similare se constată și în apropierea părții de nord-est a țării noastre, în zona orașului Soroca⁷ din sud-vestul U.R.S.S. Ținînd seama de distanța mică la care se află acele descoperiri ne socotim îndreptățiți să presupunem că unele comunități de același tip au trăit și în nord-estul Moldovei.

Elementele menționate reprezintă începuturile primelor manifestări — produse în sînul populațiilor mezolitice — pregătitoare ale procesului neolitizării propriu-zise. Astfel de elemente probabil s-au manifestat și în alte ținuturi (de ex. în Muntenia și mai ales în Dobrogea), dar ele încă nu au fost deescoperite.

2. În stadiul actual al documentării, sîntem în măsură să spunem doar că în restul zonelor țării neolitizarea s-a produs mai tîrziu (după cum am arătat, pe fond diferențiat, cu intensități variabile, în momente diferite) atunci cînd, în ținuturile avute în vedere, s-a trecut treptat la modul de trai semi stabil bazat pe cultivarea primitivă a plantelor pe creșterea viteilor (cu predominarea bovinelor) și la răspîndirea ceramicii, a uneltelor de piatră șlefuită, de os de corn și mai tîrziu la folosirea metalelor (aramă și aur).

Se cuvine să remarcăm că aceste fenomene social-economice nu s-au produs numai pe o direcție considerată „clasică“ (de la Sud spre Nord), ci ele au afectat din mai multe direcții (uneori pe microzone) grupurile de populație de atunci de pe întinsul României de azi.

Primele comunități neolitice propriu-zise sînt documentate pînă acum în Transilvania și Oltenia. Din datele cunoscute rezultă că ele au fost strîns înrudite cu comunitățile culturii Protosesklo din Tesalia, de unde s-au răspîndit treptat spre nord pe de-o parte prin estul Jugoslaviei pînă în nord-vestul Transilvaniei (la Gura Baciului lângă Cluj-Napoca)⁸ și prin vestul Bulgariei pînă în centrul Olteniei (la Cîrcea)⁹. La începutul neoliticului timpuriu cele două zone menționate vor constitui importante nuclee de evoluție, dar cu dinamică deosebită. După cît se știe pînă în prezent, „nucleul“ reprezentat la Cîrcea va acționa pe un teritoriu restrîns, respectiv numai pe întinderea Olteniei. În schimb, celălalt „nucleu“, cel transilvănean, va prezenta o vitalitate și dinamică deosebit de intensă.

Formate pe bază de evoluție locală, din grupul inițial (de origină sudică) comunitățile complexului Starcevo-Criș s-au răspîndit în căutare de terenuri bune de cultivat¹⁰ (asimilînd populația din acele ținuturi) pe în-

ținutul Banatului¹¹, Crișanei¹², o parte din Maramureș și pe aproape tot teritoriul Transilvaniei¹³. Cu timpul, unele din ele, au străbătut trecătorile din Carpații Răsăriteni (atât prin trecătorile din nord, cât și prin cele din sud)¹⁴ au pătruns și s-au stabilit temeinic în Moldova, ajungând spre răsărit pînă dincolo de Prut¹⁵.

La răsărit de țara noastră, aproximativ în ținuturile apropiate din preajma cursului inferior al Bugului Sudic¹⁶, s-a format în parte pe un fond local cultura Bugo-nistrieană. Prima ei fază este documentată numai în ținuturile de origine. În schimb, în cursul celei de a doua faze, prin răspîndire treptată spre nord-vest, comunitățile ei au ajuns în vecinătatea cursului mijlociu al Nistrului¹⁷. Specialiști sovietici care au studiat amănunțit această cultură neolitică timpurie, caracterizată prin unele microlite (de tradiție mai veche) și prin vase cu fundul ascuțit, constată că la un moment dat în inventarul ei ceramic apar o serie de forme de vase strîns legate din punct de vedere tipologic de cultura Criș¹⁸, dovedind prin urmare un contact direct între purtătorii celor două culturi, anume în cursul fazei a doua culturii Bugo-nistriene¹⁹. Contactul celor două curente s-a produs (într-o zonă de întrepătrundere) undeva în nord-estul Moldovei și în zona învecinată de la est de Prut, în sud-vestul U.R.S.S. Ținuturile de contact încă nu pot fi delimitate precis, dar este cert faptul că în Moldova sînt cunoscute o seamă de așezări de tip Criș pînă în apropiere de Prut²⁰, iar în U.R.S.S. sînt documentate cîteva așezări de tip Bugo-nistriean chiar de-a lungul Prutului (din nord pînă aproape de vărsarea lui în Dunăre)²¹.

Prin urmare, populația din Moldova a fost neolitizată în principal și sigur de comunitățile culturii Criș și probabil, în mică măsură, de acei ai culturii bugo-nistriene.

Datele cunoscute referitoare la ținuturile din sud-estul țării noastre încă nu fac posibilă cunoașterea amănunțitelor procesului de neolitizare. În jumătatea de nord a Munteniei se cunosc o serie de așezări de la sfîrșitul evoluției culturii Criș²² (din faza Valea Lupului) pătrunse aici dinspre nord-est în principal dinspre Moldova. Partea de sud a Munteniei era locuită în același timp de comunitățile culturii Dudești²³ (din prima sa fază de evoluție cunoscută, numită Malul Roșu). Dacă facem o comparație cu alte regiuni de la noi și din țările vecine, cu aceleași condiții de mediu, ajungem la concluzia că acolo neoliticul, respectiv neolitizarea s-a produs mult mai devereme decît în Muntenia, ceea ce ne face să presupunem că pentru acest teritoriu ne lipsesc din documentare una sau chiar cîteva etape neolitice mai vechi. Ar fi mai greu de admis că populația din Muntenia, înconjurată de ținuturi neolitizate să fi fost inclusă în acest proces mult mai tîrziu. Merită menționat faptul că materialele descoperite în cuprinsul așezărilor din prima fază a culturii Dudești prezintă un stadiu avansat de evoluție. După cum am arătat treptele mai vechi încă nu se cunosc, dar elementele componente ale primei faze cunoscute a culturii Dudești, permit să definim originea și poziția lor cronologică și să bănuim situația din perioada mai veche pentru care încă nu dispunem de descoperiri clare.

Cu prilejul săpăturilor din cuprinsul așezării datînd din prima fază a

culturii Dudești, din marginea cartierului cu același nume al orașului București, au fost scoase la iveală diferite categorii de materiale: unelte, ceramică etc²⁴. Uneltele de silex foarte numeroase sînt caracterizate prin dimensiunile lor mici. O parte din ele au forme geometrice (de ex. trapeze). Prezența în număr mare a microlitelor, ca și formele geometrice amintite reflectă faptul că unul din elementele componente mai vechi, locale, este cel tardenoisian. La care s-au adăugat cu timpul, în cursul neoliticului timpuriu evoluat, unele elemente de caracter sudic reprezentate, în cazul primei faze a culturii Dudești, prin diferite categorii ceramice specifice. Una din ele în special este bine cunoscută în sudul mediteranean. Ne referim la categoria de vase din pastă de făină, în formă de pahare sau castroane înalte de dimensiuni mici sau mijlocii, cu pereții subțiri, suprafața lustruită, de culoare neagră sau cenușie, ornamentate cu grupuri de ceneluri fine: orizontale, oblice sau în zig-zag.

O situație neclară este încă și în Dobrogea. Dacă ținem seama de modesta descoperire a unui lot de microlite de silex, inclusiv a unui trapez, pe dunele de nisip de pe malul lacului Jijila²⁵, din apropiere de satul Garvăn (județul Tulcea), sîntem în măsură să spunem că, după toate probabilitățile, fondul local îl constituie și în Dobrogea comunitățile tardenoisiene tip nordic și vest pontic. Neolitizarea propriu-zisă s-a produs și aici datorită unor comunități sudice. În această privință trebuie să ținem seama de recente descoperiri făcute în sudul Dobrogei de către colegii bulgari²⁶.

Ultima zonă la care ne referim este cea de nord-vest a țării noastre. După cum am arătat la începutul lucrării pe teritoriul Crișanei și în vestul Maramureșului sînt documentate urme de locuire aparținînd unor comunități tardenoisiene făcînd parte din grupul caracteristic pentru Europa Centrală²⁷. Este evident că acest grup tardenoisian a contribuit în mare măsură la formarea culturii Ciumești²⁸ (cu seria ei de faze) din ținuturile de nord-vest ale României și din regiunile vecine spre vest și spre nord. Uneltele primei culturi și faze neolitice cunoscute în zona amintită, sînt microlite de tradiție tardenoisiană²⁹, iar ceramica reflectă, prin elementele sale specifice, fie o componentă, fie mai curînd o influență puternică din ținuturile vecine locuite de comunitățile culturii Criș³⁰.

*

Sintetizînd datele expuse rezultă că neolitizarea populației de pe teritoriul actual al României s-a produs în perioade și din direcții deosebite, în chip inegal. Fondul l-a constituit populația mai veche mezolitică (de tip Schela Cladovei și tardenoisiană). Al doilea element component principal este reprezentat prin comunitățile de origină sudică. Din îmbinarea (în proporții diferite) a celor două elemente esențiale s-au format sinteze locale (de ex. cult. Dudești), dintre care unele s-au dovedit foarte active, cu o „roire“ deosebită. În stadiul actual al cercetărilor se poate spune că un rol deosebit — pe aproape trei sferturi din întinderea țării noastre — l-au jucat comunitățile complexului Starcevo-Criș, pătrunse inițial în zonele

de sud-vest, răspândite spre nord (în Oltenia, Transilvania și Crișana) apoi spre este (în Moldova) și în sfârșit spre sud-vest (în nordul Munteniei). Procesul care acum ni se pare a fi destul de simplu, în realitate, a fost desigur mult mai complicat și de durată. O altă serie de comunități sudice au acționat se pare pe două direcții : înspre sudul Munteniei și spre Dobrogea. Un oarecare rol, în procesul studiat, l-au putut juca (fapt încă neconfirmat prin descoperirile arheologice), în nord-estul Moldovei și comunitățile culturii Bugo-nistriene.

Evoluția ulterioară diferențiată și dinamică, a majorității culturilor neolitice de pe teritoriul României s-a desfășurat avînd drept fond principal comunitățile culturilor Criș și Dudești.

N O T E

- 1 Vasile Boroneanț. **Recherches archéologiques sur la culture Schela Cladovei de la zone des „Portes de Fer“**. În : *Dacia*, NS, XVII, 1973, p. 5—39.
- 2 C.S. Nicolăescu-Plopșor. **Date noi cu privire la cunoașterea începutului și sfârșitul paleoliticului României**. În : *SCIV* 15, 1964, 3, p. 307—317.
- 3 M. Brudiu. **Paleoliticul superior și epipaleoliticul din Moldova. Studiu arheologic**. București, 1974, p. 68—70.
- 4 Al. Bolomey. **An outline of the late epipaleolithic economy an the „Iron Gates“ : the evidance on bones**. În : *Dacia*, NS, XVII, 1973, p. 42—52.
- 5 Marin Cîrciumaru. **Analyse pollinique des coprolithes livrés par quelques stations archéologiques des bords du Danube dans la zone des „Portes de Fer“**. În : *Dacia*, NS, XVII, 1973, p. 60.
- 6 V. Boroneanț. **op. cit.**, p. 5—39.
- 7 V.I. Markevici. **Neolit Moldavii**. Moscoa, 1968, p. 6—7.
- 8 N. Vlăsa. **Eine frühneolithischen Kultur mit bemalter Kermik der Vor Starcevo-Körös-Zeit in Cluj-Gura Baciului, Siebenbürgen**. În : *PZ*, 47, 1972, 2, p. 174—197.
- 9 Săpături Marin Nica.
- 10 V. sinteza mai veche : Eugen Comșa. **La civilisation Criș sur le territoire de la R.P. Roumaine**. În *AAC*, I, 1959, 2, p. 173—190.
- 11 Gh. Lazarovici. **Cultura Starcevo-Criș în Banat**. În : *AMN*, VI, 1969, p. 3—26.
- 12 Eugen Comșa. **Über das Neolithikum in Westrumänien**. În : *Acta Antiqua et Archaeologica*, XIV, Szeged, 1971, p. 31—43.
- 13 N. Vlăsa. **Cultura Criș în Transilvania**. În : *AMN*, III, 1966, p. 9—47.
- 14 Păreră formulată de Eugenia Popușoi.
- 15 Grigorieva G.V., V.I. Markevici, T.A. Popova, E.K. Cernîș. **Rabotî moldavskoi expediții**. În : *Arheologiceskie otkrîtiia 1968 goda Moscovia*, 1969, p. 387. Este menționată o așezare de tip Criș tîrzie.
- 16 V.N. Danilenko. **Neolit Ukraini**. Kiev, 1969, p. 82—174.
- 17 V.I. Markevici, **op. cit.**, Moscovia, 1968, p. 29.

- 18 V.N. Danilenko, *op. cit.*, p. 217.
- 19 *Ibidem*, p. 217.
- 20 De exemplu : Glăvăneștii Vechi (jud. Botoșani) și Trestiana (jud. Vaslui).
- 21 V.I. Markevici. *Pamiatniki epoch neolita i eneolita*. Kișinev, 1973, p. 11. Ne referim la așezările : Pererîta I, Corpaci VII, în nord și cea de la Gavanoș din sud.
- 22 Victor Teodorescu. *Cultura Criș în Centrul Munteniei (Pe baza săpăturilor arheologice de la Tirgoșoru Vechi)*. În : SCIV, XIV, 1963, 2, p. 251—268.
- 23 Eugen Comșa. *Données sur la civilisation de Dudești*. În : PZ, 46, 1971, 2, p. 195—249.
- 24 *Ibidem*, p. 195—249.
- 25 *Idem*. *Contribuție la harta arheologică a Dobrogei de nord-vest*. În : SCIV, IV, 1953, 3—4, p. 750, nr. 4 și fig. 2/1.
- 26 Ne referim la cercetările efectuate de H. Todorova la Tzonevo și în alte puncte din nord-estul Bulgariei.
- 27 V. nota 2.
- 28 Eugen Comșa. *Quelques problèmes concernant la civilisation de Ciumești*. În : AAC, XIII, 1972—1973, Krakow, 1973, p. 39—49.
- 29 Al. Păunescu. *Perežitki tardenauazskoi kulturi v drevnem neolite v Ciumești*. În : Dacia, NVS, VII, 1963, p. 467—475.
- 30 Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 30—49.